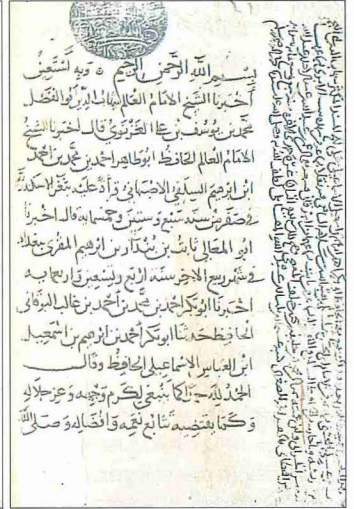
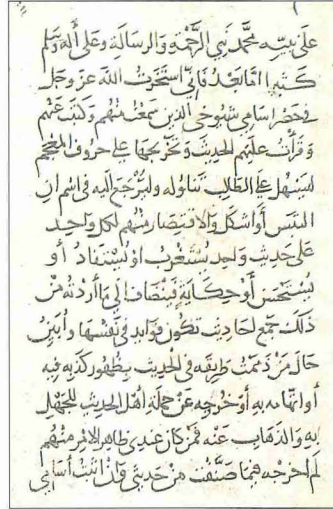

(istivâ) düşüncesinde olduğu ifade edilmiştir.

İsmâîlî'nin kendi adına bir sünen tasnif edebileceği geniş ilmine rağmen bütün mesaisini Buhârî'nin *eş-Şahîh*'ine vermesi İbn Gulâm Hasan b. Ali ez-Zühri tarafından eleştirilmişse de (Sehmî, s. 110) *Müsnedü* 'Ömer adlı eserini inceleyen ve kendisinden "şeyhülislâm" diye söz ederek güçlü hâfızasına dikkat çeken Zehebî, İsmâîlî'yi savunmuş ve onun bu tutumunun bir eksiklik değil bir üstünlük sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Eserleri. 1. el-Müstahrec (Kitâbü'l-Câmi's-Şahîhi'l-muhrec 'alâ Şahîhi'l-hâfi'z'l-Buhârî, eş-Şahîh, eş-Şahîh 'alâ şarh'l-Buhârî). Berkânî tarafından rivayet edilen, ancak günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmeyen dört cilt hacmindeki eserin bir cüzü âlî isnadla Buhârî'nin ta'liklerine ayrılmış ve Buhârî'nin muallak rivayetlerinin muttasıl senedleri tesbit edilmiştir. Eserde Buhârî'nin *eş-Şahîh*'ine almadığı herhangi bir hadise yer verilmemekle birlikte bazı metinlere ilâveler yapılmış, bazı rivayetler mânen ya da takdim ve tehirle nakledilmiştir. *el-Müstahrec*'in tertibi de farklı olup İsmâîlî bu çalışmasıyla Buhârî'nin 100'ü aşkın muallak rivayetinin muttasıl senedlerini belirlemiş, mevkuf rivayetlerin merfûlarını kaydetmiş ve hadislerde mâna bakımından kapalı görünen bazı hususları açıklamıştır (*el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 170-178). İbn Hacer'in yaptığı nakillerden anlaşıldığına göre *el-Müstahrec*'in girişinde eser ve eserin telif metodu hakkında bilgi verilmiştir (Şemseddin es-Sehâvî, II, 57; *el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 178-180). **2. Kitâbü'l-Mu'cem fi esâmî şuyûhi Ebî Bekr el-İsmâ'îlî.** Üçü mükerrer olmak üzere müellifin 410 hocasının alfabetik olarak sıralanıp kendilerinden birer hadis nakledilen eserin üç cüz halinde Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan tek nüshası (Veliyyüddin Efendi, nr. 845) önce Heinrich Shützingen tarafından tahkik edilerek *Das Kitâb al-mu'çam des Abû Bakr al-İsmâ'îlî* adıyla neşredilmiştir (Wiesbaden 1978). Daha sonra aynı nüsha üzerinde Ziyâd Muhammed Mansûr doktora çalışması yapmış (1405, el-Câmi-atü'l-İslâmiyye [Medine]) ve bu çalışma kapsamlı bir indeksle yayımlanmıştır (I-II, Medine 1410/1990). **3. el-Müsnedü'l-kebir.** Aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu bazı sahâbîlerin müsnedlerini ihtiva eden eserin 100 cilt dolayında olduğu ve sadece *Müsnedü* 'Ömer'in iki cilt tuttuğu ifade edilmiştir (Zehebî, *Tezkiretül-*

İsmâîlî'nin
Kitâbü'l-
Mu'cem
fi esâmî adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Beyazıt
Devlet Ktp.,
Veliyyüddin
Efendi, nr. 845)

huffâz, III, 948). İsmâîlî'ye nisbet edilen diğer bazı müsnedler de muhtemelen *el-Müsnedü'l-kebir*'in kısımlarıdır. **4. Risâle fi'l-'akide.** İbn Teymiyye bu risâleyi Ebû Osman en-Nisâbüri es-Sâbüni vasıtasıyla nakletmiş, İbn Hacer de gerek bu risâleden gerekse diğer bazı eserlerinden hareketle İsmâîlî'nin itikadî konulardaki görüşlerini geniş biçimde ictibas etmiştir (diğer eserleri için bk. *el-Mu'cem*, neşredenin girişi, I, 166-167).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâîlî, *el-Mu'cem* (nşr. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1410/1990, neşredenin girişi, I, 83-240; Sehmî, *Târîhu Cûrcân* (nşr. M. Abdülmu'îd Han), Beyrut 1407/1987, s. 108-116; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 116; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 249-255; İbn Asâkir, *Tebyînu kezi-bi'l-müftî*, s. 192-195; İbn Beşkûvâl, *eş-Sıla*, I, 84-88, 383; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 281-282; İbn Abdülhâdi, *'Ulemâ'ü'l-hadis*, III, 140-142; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 292-296; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 947-950; Sübkî, *Tabakât*, III, 7-8; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, II, 57; Keşfü'z-zunûn, II, 1735; Hediyyetü'l-'ârifîn, I, 66-67; Sezgin, GAS, I, 202; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 19, 33, 95, 283; Hasan Ensârî, "İsmâ'îlî", *DMBİ*, VIII, 676-678.

EMİN ÂŞIKKUTLU

İSMÂİLİYE

(الإسماعيلية)

Mısır'ın kuzeydoğusunda
Süveyş Kanalı'nın ortalarında bulunan
ve aynı adlı yönetim biriminin
merkezi olan şehir.

Aşağı Mısır'da Timsah gölünün kuzey kıyısında yer alan Tilâlülciş tepelerinin üzerine kurulmuştur. Bugün deniz taşımacılığı açısından büyük önem taşıyan şehrin kurulduğu bölge, Süveyş Kanalı'nın

nın açılmasından önce de eski Mısırlılar zamanından beri Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki kara ticaret yolu üzerinde bulunmasından ve ülkenin doğudan gelecek saldırılara karşı savunma hattını teşkil etmesinden dolayı önem taşıyordu; nitekim Mısır-İsrail savaşlarında da en kanlı çarpışmalara ve en ağır yıkımlara sahne olmuştur. Süveyş Kanalı'nın yapımı sırasında (1862-1869) önce inşaatta çalışan yabancı mühendis ve idarecilerin oturmaları için yukarıda adı geçen tepelerden birine Karyetüttimsah, sonra da onun yakınındakine sayıları gittikçe artan işçiler için KaryetülArab adı verilen birer köy kuruldu; arkasından da bu köylere içme suyu ulaştırmak için Kahire'de Nil nehrinden ayrılarak Timsah gölüne dökülen 151 km. uzunluğunda bir kanal açıldı. Dönemin Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın bu kanalın açılmasıyla yakından ilgilenmesi ve çalışmaları daha iyi takip edebilmek için Timsah köyünün kurulduğu tepede kendisine bir köşk yaptırması üzerine bu kanal ve tepeler İsmâiliye adıyla anılır oldu.

Önceleri Süveyş Kanalı'nı geçecek gemiler için Timsah gölünün kıyısında bir liman vazifesi gören İsmâiliye, sonradan kanal şirketinin idare merkezi ve ona bağlı büro ve depoların toplandığı yer olarak önem kazandı. 1882'de İngilizler, Urâbî Paşa'nın Tellülkebîr'deki karargâhını ele geçirdikten sonra İsmâiliye'den başlayarak bütün Mısır'ı işgal ettiler. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı kuvvetleri İngilizler'in önemli bir askerî üssü konumunda bulunan İsmâiliye'yi geri almak için çok çaba harcadılarsa da başarılı olamadılar. 1922'de Mısır'ın bağımsızlığını ilân etmesine rağmen 1936'da hükümetle Süveyş Antlaşması'nı imzalayan İngilizler İsmâiliye

ve bütün kanal bölgesindeki işgallerini sürdürdüler. Hasan el-Bennâ, Mart 1928'de İsmâiliye'de Mısır'ın ve İslâm âleminin en büyük siyasî hareketlerinden biri olan İhvân-ı Müslimîn'in temellerini attı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar'ın şiddetli taarruzlarına uğrayan şehir, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından müslüman mücahidler ve Mısır ordusu için önemli bir merkez haline geldi. 1951'de Mısır hükümetinin 1936 yılı Süveyş Antlaşması'nı tek tarafı olarak iptal edip İngilizler'le silahlı mücadeleye girişmesinden sonra sömürge kuvvetleri Mısır'ı terketmeye başladılar (Temmuz 1952); fakat İsmâiliye ancak kanal şirketinin devletleştirilmesi ve yabancıların bölgeden çıkarılması üzerine (Temmuz 1956) Mısır idaresine geçebildi. Arkasından İngiltere, Fransa ve İsrail kanal bölgesini ve İsmâiliye'yi işgale teşebbüs ettilerse de başarılı olamadılar. Şehir 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında çok büyük tahribat gördü.

İsmâiliye, kısa tarihi içerisinde eşine az rastlanırlar nüfus değişikliklerine uğrayan bir yerleşim merkezidir. Bilinen ilk nüfus 1870 yılında üçte biri yabancıardan oluşan 3000 kişiydi ve Süveyş Kanalı boyundaki diğer şehirler gibi burası da biri yabancılar, diğeri Araplar'a ait olmak üzere iki kesime ayrılmıştı; bu ayırım XX. yüzyılın başlarına kadar devam etti. 1897'de 10.000'i ve 1937'de 87.000'i aşan nüfus 1954'te bölgedeki siyasî istikrarsızlık dolayısıyla 40.000'e geriledi. 1960 yılına kadar yüzölçümü 6 km² civarında olan İsmâiliye, Port Said'e bağlı bir kazanın merkezi idi. 1960'ta Tellülkebîr, Kantaratülgarbiye ve Devâhî gibi ilçelerin de katılmasıyla alanı genişleyen bir idarî birimin merkezi oldu. 1967 ve 1973 savaşlarında neredeyse tamamı yıkılan şehirde 1970'li yılların ortalarına doğru tekrar imar hareketleri başladı ve nüfus 1976'da 145.930'a, dokuz ilçeden oluşan birimin nüfusu da 265.000'e yükseldi. Özellikle savaşta kapanan kanalın 5 Haziran 1977'de açılmasıyla şehir yeniden eski canlılığını kazandı ve bu tarihten sonra Mısır'ın hemen her tarafından buraya göçler başladı. Ayrıca Kantaratüşşarkiye ve Fâid gibi yeni ilçelerin ilâvesiyle alanı genişleyen ve nüfusu 1996'da 715.000'e ulaşan büyük bir bölgenin merkezi olan İsmâiliye şehrinde aynı sayımın sonuçlarına göre 270.000 kişi yaşıyordu.

Bugün Kahire-Filistin karayolu ile Zekâzîk-Süveyş demiryolu üzerinde yer alan İsmâiliye'de tarım ve hafif sanayi ge-

lišmiştir. İsmâiliye Kanalı'nın içinden geçtiği Tumeylât ovasında yapılan tarım yaz, kış ve Nil mevsimi boyunca devam eder ve değişik ürünler alınır. Bütün yıl mutedil olan havası dolayısıyla turizm bölgede çok canlıdır. Kanal kazılırken bulunan eski eserlerin toplandığı müze şehirde ziyaret edilen en önemli yerlerden biridir. Ağaçlarla kaplı geniş bahçeler ve güzel manzaralar da ayrıca dikkat çeker.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Emin el-Hancı, *Mu'cemü'l-'umrân fi'l-Müstedrek 'alâ Mu'cemî'l-büldân*, Kahire 1325, I, 265 vd.; Muhammed Remzî, *el-Kâmûsü'l-coğrafi li'l-bilâdi'l-Mısrıyye*, Kahire 1954-55, II, 6; *el-İsmâ'iliyye fi zillî'l-idâreti'l-mahallıyye*, Kahire 1964, s. 16, 19; Suâd Mâhir, *Muhâfazatü'l-Cumhûriyyeti'l-'Arabıyyeti'l-müttehide*, Kahire 1966, s. 187-189; Fuâd Ferec, *el-Müdü'nü'l-Mısrıyye ve tetavvürühâ ma'a'l-'uşûr*, Kahire, ts., II, 182, 184, 186-192, 198, 206, 208, 283-288, 290-301; *et-Ta'dâdü'l-'âm li's-sükkân* 1986, Kahire 1987, s. 16, 20; Ali Tanoğlu, "Mısır ve Süveyş Kanalı", *İÜ Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, sy. 3-4, İstanbul 1952-53, s. 43; T. H. Weir, "İsmâiliyye", *IA*, V/2, s. 1124; G. Baer, "İsmâ'iliyya", *EI²* (İng.), IV, 206; Nâhide Fevzi, "İsmâ'iliyye", *DMBİ*, VIII, 678-681.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

İSMÂİLİYYE

(الإسماعيلية)

İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilerek varlığını günümüze kadar sürdüren aşırı Şii mezhebi.

Altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'ın oğullarından en büyüğü İsmâil'in imam olması gerekirken diğer oğlu Mûsâ el-Kâzım'ın bu görev için belirlenmesi konusunda çeşitli sebepler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında İsmâil'in babasından üç yıl önce vefat ettiği rivayeti önemli bir yer tutar. Diğer bir rivayette İsmâil'in, içkiye ve kadınlara düşkünlüğü yanında Ca'fer es-Sâdık'ın kendisiyle ilgisi kestigi ve lânetlediği Ebû'l-Hattâb el-Esedî ile dostluk kurması yüzünden imâmetten mahrum edildiği belirtilmektedir. Bir rivayete göre ise İsmâil, Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden (148/765) beş yıl sonra sağ olarak Basra çarşısında görülmüştür. İsmâil'in imâmetini iddia edenler arasında onun ölüp ölmediği hususu ihtilâfıdır. Ölmediğini, taکیye gereği ölmüş gibi görüldüğünü ileri süren sayıca az bir topluluğa karşı onun babasından önce öldüğünün evlâtlarına intikal ettiğini söyleyen ve İsmâil'in kölesi Mübarek'e nisbetle Mübarekiyye diye

anılan grup çoğunluktadır. Asıl İsmâiliyye'yi teşkil eden bu zümreye göre İsmâil b. Ca'fer adına kurulan bu fırka daha sonra oğlu Muhammed b. İsmâil el-Mektûm ile devam ettirilmiştir. Muhammed b. İsmâil, Abbâsî Halifesi Hârûnürreşid zamanında düşmanlarından korunmak için Medine'den uzaklaşarak Rey yahut Deylem'e gitmiş, ardından Nişâbur'a yerleşmiştir (ayrıca bk. İSMÂİL b. CA'FER es-SÂDİK).

İsmâiliyye imamları, Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden itibaren Ubeydullah el-Mehdî'nin Kuzey Afrika'da zuhuruna kadar (296/908) gizlenmeyi sürdürmüşlerdir (setr devresi). Mezhep mensupları bu dönemde Muhammed el-Mektûm'dan sonra Abdullah el-Vefî, Ahmed b. Abdullah et-Takî ve Hüseyin b. Ahmed er-Radî'nin imam olduğunu ve görevin kesintisiz devam ettiğini ileri sürerlerse de bu imamların tarihî şahsiyetler mi, yoksa hareketin kurucuları tarafından uydurulmuş hayalî kimseler mi olduğu kesin şekilde bilinmemektedir. Zira bu devirde dâiler tarafından yönetilen fırka son derece kararlık merhaleleri geçirmiş olup birçok meçhuller içermektedir. Ayrıca uzun süren gizlenme dönemi, Fâtımî halifelerinin neseplerinin Hz. Peygamber'e ulaşım ulaşmadığı konusunda çeşitli şüphelerin doğmasına yol açmıştır.

Setr devresinde dâiler tarafından kurulup yönetilen gizli ihtilâl teşkilâtı mezhebin yayılmasında büyük rol oynamıştır. 264 (877-78) yılında İsmâiliyye davetini Kûfe'de Hamdân Karmat geliştirmiş, kanyınbiraderi Abdân kendisine yardımcı olmuş, Hamdân'ın taraftarları Karmatîler diye anılmaya başlanmıştır. Rey'de İsmâiliyye propagandası Halef adlı bir dâi tarafından hemen aynı dönemde başlatılmış, bu şahsın mensupları da Halefiyye olarak anılmıştır. Fars bölgesinde Abdân'ın kardeşlerinden biri propaganda faaliyetlerini yürütürken Horasan'da Nîşâbur ve daha sonra Merverrûz, İsmâilî faaliyetinin aktif şekilde sürdürüldüğü merkezler haline gelmiştir. Horasan ve Mâverâünnehir dâilerinden Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed en-Nesefî vasıtasıyla muhtemelen IV. (X.) yüzyılın başlarında İsmâiliyye propagandası Sicistan'a ulaşmış, yine aynı devrelerde Horasan'dan gelen dâilerin etkisiyle Kirman'daki Kufs kabilesi İsmâiliyye'ye geçmiştir. Mezhebi Yemen'de yaymakla görevlendirilip 268'de (881) buraya ulaşan, şeriata uygun davranışlar gösterdikleri için kısa sürede çevredeki kabileleri kendilerine